

UDK 327.56(510:540)
Biblid 0543-3657, 74 (2023)
Год. LXXIV, бр. 1187, стр. 29–57
Прегледни научни рад
Примљен: 16. 12. 2022.
Прихваћен: 12. 3. 2023.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2023.74.1187.2
CC BY-SA 4.0

Александар Богићевић¹

Кинеско-индијски односи – постоји ли безбедносна дилема?

САЖЕТАК

Азијску политику од почетка XXI века карактерише успон Кине као главног изазивача тренутног светског поретка и његовог хегемона – Сједињених Америчких Држава. Успон Кине прати и раст амбиција Индије, силе са значајним економским потенцијалом и нуклеарним арсеналом, чији је циљ доминација Индијским океаном, једним од кључних водених површина у овом веку. Међутим, активна ревизионистичка политика Пекинга према постојећем поретку подразумева и његово веће присуство у региону, као и контролисање важне инфраструктуре у државама које окружују Индију, што оптерећује ове односе и ствара осећај небезбедности у региону Јужне Азије и Индијског океана. Овакво затезање односа између Пекинга и Њу Делхија све чешће се тумачи кроз призму безбедносне дилеме коју потпирује све нестабилније међународно окружење. Користећи теоријски рад Роберта Цервиса на пољу дефинисања безбедносне дилеме, хипотеза коју овај рад заступа јест да између Кине и Индије тренутно не постоји безбедносна дилема, пре свега због предоминантне дефанзивне предности коју географија пружа Индији, као и због могућности препознавања намера држава приликом доношења одлука. По Цервису, ова два фактора онемогућавају посматрање билатералне интеракције два актера као безбедносне дилеме.

Кључне речи: НР Кина, Индија, безбедносна дилема, кинеско-индијска граница, Индијски океан, САД.

¹ Александар Богићевић, Факултет политичких наука,
e-mail: aleksandarbogicevic32@gmail.com. <https://orcid.org/0009-0006-7450-5193>
Рад је настао као резултат краткорочног волонтирања у оквиру Института за међународну политику и привреду.

Sino-Indian Relations - Is There a Security Dilemma

SUMMARY

From the beginning of the 21st century, Asian politics have been characterised by the rise of China as the main challenger to the current world order and its hegemon, the United States of America. The rise of China is accompanied by the growth of the ambitions of India, a power with significant economic potential and a nuclear arsenal, whose goal is to dominate the Indian Ocean as one of the key waters in this century. However, Beijing's active revisionist policy towards the existing order implies its greater presence in the region and control of important infrastructure in the countries surrounding India, which burdens these relations and creates a sense of insecurity in the South Asian and Indian Ocean regions. This tightening of relations between Beijing and New Delhi is progressively being interpreted through the lens of a security dilemma fueled by an increasingly unstable international environment. Using the theoretical work of Robert Jervis in the field of defining the security dilemma, this paper advocates the hypothesis that there is currently no security dilemma between China and India. That is primarily due to the predominant defensive advantage that geography provides for India and the ability to recognise other states' intentions when making decisions. According to Jervis, these two factors make it impossible to view the bilateral interaction of the two actors as a security dilemma.

Keywords: PR of China, India, security dilemma, Sino-Indian border, Indian Ocean, USA.

Увод

Међународни поредак почео је да доживљава еволуцију након светске економске кризе која је захватила свет 2007. године, трансформишући се из униполарности, која је постојала након краја Хладног рата, у унимултиполарност, систем који је први препознао Семјуел Хантингтон желећи да опише поредак који садржи једну суперсилу и више великих сила које су *vis-à-vis* слабије у односу од хегемона.² Управо једна од сила која себе позиционира као изазивача хегемона, из перспективе Сједињених Америчких Држава, јесте Народна Република Кина која својом нарастајућом економском, војном и политичком моћи угрожава постојећи поредак.³ Међу онима

² Samuel Huntington, *A Uni-multipolar World?*, <https://www.aei.org/articles/a-uni-multipolar-world/>, 1.11.2022.

³ Небојша Вуковић „Перспективе америчко-индијског савезништва у светлу 'кinesке претње'”, *Међународна политика*, vol. 71, br. 1179-80, 2020, 50.

који са стрепњом посматрају њен рапидан успон у последњих 20 година јесте Индија, чије амбиције расту посебно у региону Индијског океана, који поједини индијски аутори и стратеги називају „индијски *mare nostrum*“.⁴ Раст регионалних амбиција Њу Делхија, с једне, и глобалног утицаја Пекинга, с друге стране, доводе до фрикција у односима. То се посебно читава у двома регијама којима ће бити посвећена пажња у овом раду: области Хималаја, где се налази и граница између ове две државе, и простору Индијског океана, где се сударају две зоне утицаја.

Хималаји и Индијски океан играју важну улогу у динамици кинеско-индијског односа. С једне стране, планински венци у граничном појасу представљају простор са више неуралгичних тачака које су продукт непостојања *de jure* линије разграничења, што их чини подложним милитаризацији и тензијама. С друге стране, Индијски океан представља стратешки важан простор од изузетне важности и за Пекинг и за Њу Делхи. За Индију, он фигурира као макрорегија у којој ће она у будућности играти улогу арбитра између држава уместо САД.⁵ За Кину, Индијски океан представља део руте преко које долази 95% кинеске трговине са Блиским истоком, Африком и Европом, што доводи овај простор у средиште кинеске спољне политике.⁶

Овакви „судари“ две растуће силе се још од почетка 2000-их година у академској заједници перципирају као безбедносна дилема,⁷ пре свега због јачања њихових оружаних снага, неповерења и сукобљених интереса који се исказују на простору Индијског океана. Ипак, посматрајући односе Кине и Индије кроз призму тумачења безбедносне дилеме Роберта Џервиса, уочава се да нису испуњени критеријуми који би могли сугерисати на постојање интензивне безбедносне дилеме као што се то често напомиње. Географске одлике простора између Кине и Индије, ниво технологије који поседују, пре свега војне, и могућност читавања интенција обе стране стварају контекст у коме и Пекинг и Њу Делхи знају шта могу очекивати од оног другог, при чему дефанзива односи јасну превагу, у овом случају у корист Индије. Тиме настаје оквир у коме је безбедносна дилема сведена на минимум или је непостојећа.

⁴ James R. Holmes, Andrew C. Winner & Toshi Yoshihara, *Indian Naval Strategy in the Twenty-First Century*, Routledge, New York, 2009, 38.

⁵ David Brewster, “Beyond the ‘String of Pearls’: is there really a Sino-Indian security dilemma in the Indian Ocean?”, *Journal of the Indian Ocean Region*, vol. 10, no. 2, 2014, 137.

⁶ Cristopher Colley, *A future Chinese Indian ocean fleet?*, <https://warontherocks.com/2021/04/a-future-chinese-indian-ocean-fleet/>, 12.11.2022.

⁷ За више погледати: John Garver, “The security dilemma in Sino-Indian relations”, *Indian Review*, vol. 1, no. 4, 2002.

У овом раду пажња ће бити на самом појму безбедносне дилеме и његовим главним карактеристикама у радовима Роберта Џервиса, а посебна пажња биће посвећена његовом раду „Сарадња у безбедносној дилеми” (*Cooperation under Security Dilemma*) из 1978. године, који се може окарактерисати и као најважнији рад у области разраде концепта безбедносне дилеме.⁸ Упркос чињеници да су у теорији међународних односа присутни и други приступи концепту безбедносне дилеме, од којих је рад Шипинг Танга најзапаженији у новије време због ригорозније дефиниције концепта, Џервисово виђење је одабрано као оквир за посматрање дилеме због своје раширене употребе међу ауторима. Управо користећи рад из 1978. године показале се како први и трећи Џервисов сценарији нису примењиви у овом случају услед вишеструке предности коју пружа одбрана, у односу на напад.⁹

Након анализе материјалних фактора, расправа ће бити усмерена у правцу могућности читавања намера Кине и Индије, као актера потенцијалне дилеме, не би ли утврдили зашто је извеснији четврти сценарио од другог сценарија. Рад покушава да докаже да између Кине и Индије, због скупа разнородних материјалних и психолошких фактора, не постоји безбедносна дилема, чиме се не оспорава да су односи између држава напет и ривалски.

Безбедносна дилема у међународним односима

Концепт безбедносне дилеме присутан је у теорији међународних односа од педесетих година XX века када се први пут појављује у радовима Херберта Батерфилда (*Herbert Butterfield*) и Џона Херца (*John H. Herz*). Од самог настанка средином прошлог века па до данас, бројна ривалства, на мање или више успешан начин, била су тумачена и посматрана управо кроз парадигму безбедносне дилеме не би ли се пронашли узроци сукоба, што је сам појам отварало за

⁸ Према подацима *Cambridge University Press*, рад је цитиран невероватних 5.083 пута до 25. новембра 2022. године. Сајт *The Critic* преноси сличан податак: до 21. децембра 2021. године *Cooperation under Security Dilemma* био је цитиран 4.760 пута.

⁹ Иако ће се у наставку текста наћи детаљније објашњење четвртог сценарија које препознаје Роберт Џервис, кратко објашњење у наставку фусноте би требало да помогне читаоцу у разумевању уводног поглавља рада. Први сценарио подразумева ситуацију у којој офанзива има предност у односу на одбрану, и државе не познају намере оне друге што ствара интензивну безбедносну дилему. Други сценарио задржава елемент непознавања намера друге стране, али дефанзива има предност. Трећи сценарио подразумева да офанзива има предност, али да су намере држава јасне. Четврти сценарио обухвата ситуације у којима дефанзива има предност и јасне намере актера према оном другом.

тенденциозна тумачења.¹⁰ Да би се избегла таква тумачења, дефинисање конститутивних фактора који доводе две или више држава у безбедносну дилему од велике је важности.¹¹

Безбедносна дилема, у свом најпознатијем и најопштијем облику, подразумева ситуацију у којој држава, у покушају да повећа своју безбедност, умањује безбедност осталих актера који њено јачање тумаче као агресију, а не као потез учињен у самоодбрани.¹² Речима Роберта Џервиса то значи: „Дилема настаје када држава користи средства којима повећава своју безбедност, умањујући притом безбедност свих других”.¹³ Када се жеља за безбедношћу једне државе протумачи као претња и агресија, онда и друге државе крећу у јачање сопствених капацитета чиме се ствара самопотхрањујући циклус који може водити у рат.¹⁴ Овакво постављање безбедносне дилеме сугерише да су њени основни постулати постојање актера који своје потезе повлаче искључиво из дефанзивних намера, као и непознавање намера друге стране чиме се гради неповерење, које, помешано са општом неизвесношћу и анархијом која постоји у међународним односима, могу довести до спирале догађаја који коначно воде у сукоб.¹⁵

Џервис је проширио разумевање безбедносне дилеме уносећи у њу неколико кључних елемената, као што су однос напада и одбране (*offence-defence theory*) и корелација између географије, технологије и интензитета безбедносне дилеме, о којима ће нешто касније бити више речи. По његовом мишљењу, дилема може бити на различитим ступњевима интензитета, у зависности од тога да ли напад има предност у односу на одбрану (да ли је лакше напасти и заузети територију него што ју је лакше бранити), али и од тога колико су намере једне земље јасне оној другој.¹⁶ Ова два фактора, у комбинацији са географским одликама и нивоом технологије који је укључен у надметање, омогућавају установљавање интензитета безбедносне дилеме и ризика од сукоба који може постојати.

¹⁰ Charles L. Glaser, “The Security Dilemma Revisited”, *World Politics*, vol. 50, no. 1, 1997, 172.

¹¹ *Ibid.*, 172-173.

¹² Keith Dowding, *Encyclopedia of Power*, Los Angeles, SAGE Publications, 2011, 164.

¹³ Charles L. Glaser, “The Security Dilemma Revisited”, *World Politics*, vol. 50, no. 1, 1997, 172.

¹⁴ Adam Horehaj, *The Power Rivalry between China and India: Managing the Buffer Zone between the Two States*, Charles University, 2019, 11.

¹⁵ Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1976, 66.

¹⁶ Robert Jervis, “Cooperation Under the Security Dilemma”, *World Politics*, vol. 30, no. 2, 1978, 186-187.

Узимајући све ове факторе у обзир (однос напада и одбране, разумевање потеза друге стране, постојање дистинкције између напада и одбране и утицај технологије и географије), Џервис је креирао четири сценарија која могу настати. Први, уједно и најризичнији, јесте онај у коме се не могу препознати намере држава, односно да ли су њихови потези офанзивне или дефанзивне природе, а притом офанзива има јасну предност у односу на одбрану.¹⁷ Овакав сценарио представља најинтензивнији облик безбедносне дилеме између држава и носи са собом висок ризик од ескалације у сукоб.¹⁸ Други сценарио такође подразумева немогућност откривања намера који стоје иза одређених потеза држава, али у овом случају, одбрана има предност у односу на напад.¹⁹ Последица оваког сценарија јесте интензивна безбедносна дилема, али са мањом шансом за ескалацију у сукоб, пре свега због предности коју дефанзива пружа.²⁰ Трећи Џервисов сценарио подразумевао би постојање уочљиве разлике између дефанзивних и офанзивних потеза и предност офанзиве над дефанзивом, што би последично водило у мање интензивну безбедносну дилему – упркос чињеници што офанзива има стратешку предност у односу на одбрану, могућност читавања интенција друге стране омогућила би предикцију будућег односа.

Четврти, и за овај рад посебно релевантан, сценарио као исход има минималну безбедносну дилему или пак њен изостанак.²¹ За такав развој догађаја неопходно је да дефанзива пружа војну предност, али и да је могуће препознати намере актера.²² Овде је важно узети у обзир и додатне факторе као што су географија и технологија јер они могу имати пресудан утицај на интензитет безбедносне дилеме. У случајевима када актере раздвајају огромне географске препреке, као што су велике реке, пустиње, планински венци или велике водене површине (мора и океани), потенцијал нападача и његовог првог удара, момента када може остварити највећу предност над противником, драстично опада.²³ Такође, не само што такви терени умањују потентност напада, они отежавају

¹⁷ Ibid., 211.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid., 212.

²⁰ Ibid., 213.

²¹ Ibid., 214.

²² Ibid.

²³ Steven Lobell, "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism", in Robert A. Denemark, Renée Marlin-Bennett (eds.), *The International Studies Encyclopedia*, 2010, 13-14.

или у потпуности онемогућавају и концентрисање већег броја војника и војне технике, као и одржавање логистичке мреже на нивоу адекватном за потребе модерног ратовања.²⁴ Фактор ослабљивања, који игра географија у дихотомији напада и одбране, посебно је важан када су у питању велике водене површине због сложености операција и значајних војних и организационих капацитета који су неопходни за одржавање оружаних снага на високом нивоу борбене готовости у таквим условима.

Технологија такође игра важну улогу приликом одређивања односа између офанзиве и дефанзиве, посебно када су у питању државе са нуклеарним арсеналом и могућношћу извођења другог удара. Узимајући у обзир могућност нуклеарне одмазде у којој се губи дистинкција између нападача и браниоца, рачуница јасно показује да би напад био прескупа опција за агресора јер би довео до узајамног уништења.²⁵ Могућност другог удара и међусобног уништења ставља велике сукобе између нуклеарних сила изван сфере реалности и рационалности јер би постојала озбиљна претња да конвенционални рат прерасте у нуклеарни окршај.

Чак и ако елиминишемо из разматрања употребу нуклеарног оружја, као *ultima ratio* на који може да се ослони нека велика нуклеарна сила, категорију технологије у XXI веку карактерише предност у корист дефанзиве. Као што то истиче бивши пуковник америчких marinaца, Томас Хејмс (*Thomas X. Hammes*), у модерном копненом рату између две велике силе свако кретање јединица може бити уочено различитим оптио-електронским сензорима, што доводи нападача у подређену позицију јер је он тај који мора да приђе браниоцу и изложи себе бројним хендикепима.²⁶ Упркос чињеници да нападач има предност одабира места и времена напада, све већи број система наоружања који има могућност даљинског управљања, у комбинацији са растућим дометом олакшава брањење јер умањује изложеност бранилаца док истовремено спречава нападача да концентрише довољно снаге за пробијање одбране.²⁷ Тренутни сукоб на истоку Европе, између Украјине и Русије, одлично илуструје проблеме и изазове са којима се суочава модерна копнена војска када је приморана да нападне добро утврђене и добро опремљене противнике.²⁸

²⁴ Ibid., 15.

²⁵ Robert Jervis, *The meaning of the Nuclear Revolution*, Cornell University Press, 1990, 26.

²⁶ Thomas Hammes, "The Tactical Defence Becomes Dominant Again", *Joint Force Quarterly*, vol. 104, br. 4, 2021, 12.

²⁷ Ibid.

²⁸ Један од новијих примера јесу борбе око украјинског града Вуледара (или Угледара), у заповошкој области. Током борби у околини града, почетком фебруара 2023. године, Оружане снаге Украјине су уз помоћ беспилотних

Као контрааргумент се може рећи да нападач има предност у односу на одбрану ако се ослони на средства као што су балистичке и крстареће ракете, беспилотне летелице и авијација које имају могућност дејствовања на великим удаљеностима и са значајним степеном прецизности. Ипак, ефекти које ови системи могу имати на браниоца у значајној мери зависе од тога колико је бранилац спреман да одговори на овакве претње.²⁹ Студија о лекцијама рата у Украјини, коју је израдио RUSI (*Royal United Services Institute*), истиче да су навођени пројектили које је користила Русија имали одличне резултате када су у питању непомичне мете (чак 75% фиксних мета је погођено током првих 48 сати рата), али да је успех драстично нижи када су у питању мобилне мете (око 10% је погођено у истом временском интервалу).³⁰ То значи да је опстанак оружаних снага које се сусрећу са оваквим системи оружја у значајној мери повезан са њиховом флексибилношћу, функционисањем у условима распршености команде, логистике и других елемената и могућности маскирања и креирања лажних мета.³¹ Обилна употреба летелица (како дрона тако и авиона) за нападе на трупе и противничку стратешку и оперативну дубину врло брзо након почетка сукоба сузбијена је употребом система ПВО и система за вођење електронског ратовања, чиме је рат у ваздушном простору стекао секундарни значај у односу на рат копнених снага.³²

Искуства са украјинских бојишта говоре у прилог способности бројних система великог домашјаја да погађају фиксне циљеве у позадини противника, али и њихову лимитираност када се бранилац ослања на мобилност, флексибилност и системе намењене за онемогућавање или отежавање ефикасне употребе појединих платформи (као што су поменути системи за електронско ратовање и системи намењени за противваздушну одбрану). Такође, узимајући у обзир вођење ратних операција у свих шест домена (на копну, мору, у ваздуху и свемиру, у сајбер простору и електронском домену), координација између различитих бранши у извођењу сложених офанзивних операција је невероватно комплексна и захтева значајне ресурсе, искуство и претходно планирање.³³ Вођење мултидимензио-

летелица, различитих врста мина и артиљеријске ватре успеле да нанесу значајне губитке припадницима Оружаних снага Русије који су се концентрисали за напад.

²⁹ Danylyuk et al. *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022*. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, London, 2022, 54.

³⁰ Ibid., 24.

³¹ Ibid.

³² Ibid., 45.

³³ Thomas Hammes, "The Tactical Defence Becomes Dominant Again", op. cit., 15–16.

налних офанзивних војних операција у сукобу између две велике силе, развојем различитих A2/AD капацитета који у значајној мери могу одвратити другу страну од напада, довели су до тога да је напад постао изузетно скупа опција.

Не треба губити из вида и значај који су показале модерне комуникације у сукобима XXI века у виду масовних медија и различитих других комуникационих мрежа које могу послужити као платформа за дисеминацију државне пропаганде и координацију оружаних активности, што за последицу има буђење националистичких осећања и немогућност нападача да пацификује запоседнуту територију. Као што напомиње Џервис, модерни национализам чини освајање скупим јер тера народе да се боре са већом жестином – сваки вид масовне репресије само провоцира још већи отпор пораженог народа.³⁴ Узимајући све до сада наведено у обзир, може се закључити да поједини типови терена, као и модерне технологије, посебно ако актери поседују нуклеарно оружје, фаворизују браниоца до тачке где је напад више предмет непромишљености него луцидности и стратешке проницљивости.

Хималаји – зона изнуривања

Анализа региона Хималаја, а потом и простора Индијског океана, као две најзначајније регије у којима се одвија кинеско-индијска безбедносна динамика, омогућиће одређивање карактеристика ових подручја, посматрано кроз призму већ поменуте дихотомије офанзива-дефанзива, као и намера Кине и Индије како би се показало да се ове две азијске нуклеарне силе не налазе у безбедносној дилеми на начин на који то дефинише Роберт Џервис. Одређивање равнотеже између офанзиве и дефанзиве биће највише дефинисано географским карактеристикама јер управо географија, у овом случају, диктира стратешке опције актера.³⁵

У безбедносној интеракцији Кине и Индије тренутно је присутна значајна дискрепанца у моћи у корист Пекинга, али важно је нагласити да такав однос снага није важио одувек. Деведесетих година XX и почетком XXI века Кина и Индија су посматрале другог актера као себи равног, што се могло видети и у споразумима који су регулисали односе на спорним територијама на граници.³⁶ Међутим, почетком треће деценије XXI века Кина се налази у позицији у којој поседује пет пута већу економију, снажније оружане снаге у односу

³⁴ Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma", op. cit., 195.

³⁵ Tim Marshall, *Prisoners of geography*, Elliott & Thompson Limited, 2016, 313.

³⁶ Manoy Joshi, *Understanding the China-India border*, Hurst & Company, London, 2022, 34.

на Индију³⁷ и амбиције да преузме позицију доминантне силе на простору Западног Пацифика. Такве амбиције за постизање регионалне хегемоније у потпуности нарушавају поредак који постоји од краја Хладног рата у источним регионима Азије, пре свега науштрб глобалног хегемона – САД. Наравно, настојања Пекинга да доведу у питање предоминантност Вашингтона у источној Азији позиционирају Кину као претњу по америчке савезнике, али и по државе које желе да граде своје зоне утицаја као што је управо Индија.

Простор где се најнепосредније одвија кинеско-индијска безбедносна интеракција јесте спорна граница у дужини од 3.380 километара, која прати планински венац Хималаја.³⁸ Овакво недефинисано стање настало је као плод вишедеценијске немогућности Пекинга и Њу Делхија да утврде правни темељ на основу кога би се повукла линија разграничења.³⁹ Као последица непостојања *de jure* границе користи се *de facto* граница у литератури називана Линија стварне контроле (*LAC – Line of Actual Control*), која у практичном смислу представља скуп тачака дуж којих патролирају јединице једне или друге стране.⁴⁰

Недефинисаност границе чини сусрете патрола врло напетим моментима који могу да ескалирају у окршаје, као што је то био случај више пута у досадашњој историји, при чему је сукоб на реци Галван 2020. године последњи инцидент у низу.⁴¹ Окршаји који су највише обележили тензије на Хималајима десили су се шездесетих година када су кинеске снаге прво однеле победу у пограничном рату 1962. године, а потом доживеле пораз у окршајима у Наду Ла (*Nathu La*) и Чо Ла (*Cho La*) пролазима 1967. што је значајно утицало на смањивање тензија и омогућило почетак преговора о граници и изградњи поверења (*Confidence building measures*). Преговори су се одвијали двојачко: првенствено путем различитих тела као што су Заједничка радна група (1988–2005) и Радни механизам за консултације и координацију у индо-кинеским пограничким пословима (*Working Mechanism for Consultation and Coordination on India–China Border Affairs*), али и преговорима на врху којима је требало да буду регулисана кључна питања. Продукт оваквих преговора била је серија

⁴⁰ S. D. Pradham, "India needs a firm policy towards China", *The Times of India*, 21 April 2018.

⁴¹ Manoy Joshi, "Understanding the China-India border", *op. cit.*, 34.

⁴² У питању су следећи споразуми: Споразум у пограничном миру и спокојству 1993. године (*Border Peace and Tranquility Agreement*), Споразум о мерама изградњи војног поверења 1996. године (*Agreement on Military Confidence Building Measures*), Протокол за имплементацију мера за изградњу војног поверења 2005. године (*Protocol for the Implementation of Military Confidence Building Measures*), Споразум о пограничној одбрамбеној кооперацији 2013. године (*Border Defence Cooperation Agreement*).

⁴³ Pisupati S. Suryanarayana, *The Elusive Tipping Point*, World Scientific, 2020, 223.

споразума⁴² који су побољшали размену информација, смањили тензије и утицали на изградњу поверења између актера, али је видно да је тај процес скрајнут сукобима и милитаризацијом.

Посматрајући стратешки аспект, индијски циљеви у појасу Хималаја су дефанзивне природе, имајући у виду ресурсе са којима могу располагати у односу на свог ривала. Поред прокламованог дугорочног и у реалности далеко достижног циља, постизања пуног суверенитета над целокупном територијом над којом полажу право, индијске власти као средњорочан циљ посматрају обуздавање напредовања кинеских пограничних снага на неуралгичним тачкама дуж Линије стварне контроле, као и унапређивање способности сопствених оружаних снага, пре свега у погледу побољшавања мреже саобраћајница.⁴³ Такође, изградња разноврсне инфраструктуре, која би требала да подржи операције како копнених снага тако и авијације, показује да је Индија, као и Кина с друге стране границе, спремна да уложи додатне напоре како би спремна дочекала следећу кризу или потенцијални сукоб.⁴⁴ Међутим, овакви грађевински подухвати подразумевају огромне трошкове који могу износити и милијарде америчких долара, чиме се доводи у питање њихова вредност у унапређењу војних капацитета Оружаних снага Индије у односу на уложена средства. Стиче се утисак да је циљ оваквих подухвата пре слање поруке Пекингу да Индија неће немо посматрати њено напредовање у Хималајима.

С друге стране, Пекинг се одлучио за „салама тактику“, већ виђену у Јужном кинеском мору.⁴⁵ Овај приступ подразумева напредовање минималним корацима, далеко од очију јавности, како би се избегло подизање међународних тензија које би могле у потпуности зауставити напредовање и постизање циља.⁴⁶ „Салама тактика“ у Хималајима, уобличена синергијом грађевинских подухвата и претећим наступањем трупа, има за циљ заузимање кључних стратешких тачака уз помоћ којих би се стекла већа географска контрола над заједничком границом и могућност неометаног надгледања кретања индијских оружаних снага на нижим надморским висинама.⁴⁷

Поред заузимања повољнијих положаја, још једна консеквенца надметања у пограничном појасу, која иде на руку Кини захваљујући

⁴⁴ India Today, *India to build new airfield in Eastern Ladakh to counter Chinese infrastructure*, India Today, 27 October 2022.

⁴⁵ Brahma Chellaney, “China’s salami-slice strategy”, *The Japan Time*, 25 July 2013, 16/11/2022.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Manju Rani Hara, “Reflections on Doklam Standoff: Views from India’s Mainstream Media”, *Asian Politics & Policy*, vol. 10, no. 1, 2018, 164.

већој економији, јесте изнуривање индијског буџета за одбрану кроз подизање цене одржавања границе.⁴⁸ Стављајући значајну пажњу на погранични појас, Кина онемогућава Индију да се фокусира на друге важне пројекте у оквиру својих оружаних снага, као ни на Индијски океан, где се такође развија све комплекснија динамика интеракције.⁴⁹ Такође, развојем капацитета за вођење интензивнијих операција у пограничном појасу, Кина може утицати и на креирање „другог фронта“, односно кризног жаришта у случају сукоба Пакистана и Индије, с циљем одвлачења пажње и стварања додатних изазова по Оружане снаге Индије.⁵⁰

Ипак, делује да сва надметања у пограничном појасу, било она у инфраструктури или у стационарању трупа, не могу трансформисати регион у бојно поље две азијске велике силе. Климатске и географске одлике Хималаја чине грађевинске подухвате обе стране излишнима, јер предност коју пружају не може променити равнотежу у корист нападача. Упркос чаркама и окршајима који испуњавају модерну историју кинеско-индијске границе, Хималаји су успевали да одрже две стране раздвојене, посебно када су у питању већи оружани сукоби. Такође, простор Тибетског платоа ни за једну страну не фигурира као потенцијални правац из ког се очекује напад, и Кина и Индија већ имају у „свести“ усађене правце из којих су, историјски посматрано, надирали освајачи, али то никада није био овај простор. Такође, климатске карактеристике поднебља стварају посебан изазов када је у питању одржавање инфраструктурне мреже, јер су услед обилних снегова и сталних одрона неопходне непрекидне поправке како би путеви били доведени у стање употребљивости.⁵¹

Овакву неприступачност терена најбоље илуструје термин „Линија перцепција“, којим Маној Јоши (*Manoy Joshi*) описује Линију стварне контроле: „Поједине секције Линије су потпуно неприступачне; друге тачке се могу обележити маркерима само током летњих месеци када то чине патроле”.⁵² Тиме Хималаји задржавају своју историјску улогу тампон зоне (*buffer zone*), односно баријере која ослабљујуће делује на потенцијалне офанзиве Кине и

⁴⁸ Manoy Joshi, “Understanding the China-India border”, op. cit., 405.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Malik, Ved Prakash, *Comprehensive Response to a Collusive and Collaborative Threat from China and Pakistan*, <https://usiofindia.org/publication/usi-journal/30th-national-security-lecture-2014-comprehensive-response-to-a-collusive-and-collaborative-threat-from-china-and-pakistan/>, 14.11.2022.

⁵¹ Manoy Joshi, “Understanding the China-India border”, op. cit., 242-243.

⁵² Ibid., 21.

Индије.⁵³ Међутим, Хималаји и спорна граница која се протеже дуж њих, ако не због свог потенцијала да постану бојно поље сами по себи, имали су пресудан утицај на развој шире кинеско-индијске безбедносне динамике, посебно након већ поменутог инцидента у долини реке Галван, јуна 2020. године.

Инцидент у Галвану

Сукоб на реци Галван имао је за последицу прве жртве још од пограничних окршаја 1975. године и ерупцију пажње светске јавности која се фокусира на кинеске потезе у региону Хималаја.⁵⁴ Био је то значајан тест за кинеско руководство јер је инцидент показао да је Индија спремна да се активно и са силом супротстави даљем напредовању кинеских снага, за разлику од инцидента на Доклам висоравни 2017. године када су постављањем кордона и мирним демонстрацијом запречили даље напредовање кинеских радника и војника.⁵⁵

Иако миноран, сукоб на Галвану може се показати као једна од кључних тачака у даљим односима ове две државе, а посебно у кинеској перцепцији Индије као њеног ривала у Азији. Наиме, након што су заустављени кинески радови на Доклам платоу лета 2017. године, Индија је у Пекингу посматрана као слабашна држава којој је неопходно „објаснити“ да није велика сила која може бити такмац Кини. Такав став одлично илуструју изјаве кинеских званичника да „Индија мора да научи да се понаша или ће Кина морати да је ‘научи лекцију’“.⁵⁶ Овакве претеће изјаве, као и сам догађај на Доклам платоу, нису се нашли у жижи ни светске ни индијске јавности колико је то учинио окршај три године касније.⁵⁷ Појава инцидента у светским медијима и бујање јаких анти-кинеских осећања у Индији показали су Пекингу да нема више простора за јавне ниподаштавајуће изјаве и даље агресивно напредовање у Хималајима.⁵⁸

⁵³ Adam Horehaj, *The Power Rivalry between China and India: Managing the Buffer Zone between the Two States*, Charles University, 2019, 2.

⁵⁴ Paul D. Shinkman, "India, China Face Off in First Deadly Clash in Decades", *U.S. News*, 16 June 2020.

⁵⁵ За више о догађајима на Доклам платоу, али и геостратешком надметању НР Кине и Индије прочитати одличан текст Небојше Вуковића: „Геостратегијско надметање између Кине и Индије у Јужној Азији“, *Међународна политика*, vol. 73, бр. 1185, 2018, 68–83.

⁵⁶ Manju Rani Hara, "Reflections on Doklam Standoff: Views from India's Mainstream Media", *Asian Politics & Policy*, vol. 10, no. 1, 2018, 164.

⁵⁷ Pisupati S. Suryanarayana, *The Elusive Tipping Point*, World Scientific, 2020, 223.

⁵⁸ Ibid.

Оно што на први поглед изгледа као победа Кине (јер је имала мање жртава у сукобу) може се показати као дугорочан пораз.⁵⁹ Како то наводи Јун Сун (*Yun Sun*): „Снимци сукоба представили су Пекинг као агресора и насилника који узнемирава околне државе чиме су на постојећу репутацију непопустљивог, непријатељског и ауторитарног режима додати нови негативни епитети”.⁶⁰ С друге стране, кинески притисак који је довео до 20 убијених индијских војника продубио је, чини се неповратно, неповерење Њу Делхија у могућност сарадње са Пекингом, чиме је окретање ка Вашингтону добило потпуно нову димензију.⁶¹ Приближавање Сједињеним Државама, напомиње Јун Сун, значило је крај, ма колико мало вероватне идеје да би Индија могла, без употребе силе, прихватити поредак који би био диктиран из Пекинга, а у коме би она заузимала позицију подређене силе.⁶² Главни победник инцидента на реци Галван нису ни Индија ни Кина већ Сједињене Америчке Државе, које су стекле круцијалног савезника за простор Индијског океана који би могао бити главна брана ширењу Кине у Индо-Пацифику, геостратешком простору који обједињује државе бојажљиве према амбицијама Пекинга.

„Велика игра” у Индијском океану

Ако простор Хималаја одликују минимална кретања и мањак посредних актера, кинеско-индијска безбедносна интеракција у Индијском океану значајно је непредвидљивија и са много више актера међу којима се налази и хегемон – Сједињене Државе. Иако потпуно географски различити региони, Хималаји и Индијски океан имају сличност која пресудно утиче на могући однос снага у сукобу Кине и Индије – океан, баш као и високе планине пружају огромну предност браниоцу, Индији.⁶³ Дефанзивном карактеру додатно доприноси ограничен број тачака путем којих се може продрети у океан, чиме се опције нападачу значајно сужавају. Геостратешки посматрано, Индијски океан представља *mare clausum*, водену површину којом је могуће доминирати путем контролисања неколико уских грла као што су Молучки, Ломбок и Сундски пролаз. Контрола улазних тачака у Океан браниоцу пружа могућност да превентивно делује против

⁵⁹ Yun Sun, “The Ladakh clash: China’s India dilemma”, *Global Asia*, vol. 15, no. 3, 2020, 65.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Manoy Joshi, “Understanding the China-India border”, op. cit., 377.

⁶² Yun Sun, “The Ladakh clash: China’s India dilemma”, *Global Asia*, vol. 15, no. 3, 2020, 66.

⁶³ Steven Lobell, “Structural Realism/Offensive and Defensive Realism”, in Robert A. Denemark, Renée Marlin-Bennett (eds), *The International Studies Encyclopedia*, 2010, 13–14.

држава чији бродови нису добродошли.⁶⁴ Сагледавајући кроз призму безбедносне дилеме, Индија, као и у случају Хималаја, поседује значајну дефанзивну баријеру у односу на Кину која нема начина да ту препреку ефикасно пренебрегне, посебно ако се узме у обзир да се у близини источних мореуза налазе и друге државе блиске Њу Делхију. Међутим, нису само геостратешки аргументи они који пружају Индији бољу позицију у односу на Кину и њене амбиције у Индијском океану.

Иако је примарно усмерен на своје приобаље и Тајвански пролаз, Пекинг перципира Индијски океан, са геоекономског становишта, као круцијално важну поморску линију комуникације (*Sea Line of Communication* – SLOC) са партнерима у Европи, Африци и на Блиском истоку.⁶⁵ Такође, Индијски океан је перципиран као окосница мреже коју обухвата „Иницијатива Појас и Пут“, чиме овај океан додатно добија на значају. Изградња Појаса и Пута, као и страх да би, као вид притиска, линије комуникација могле бити прекинуте (или бар доведене у питање) покреће Пекинг на предузимање проактивне улоге у региону. Први потези повучени су још 2008. године када се кинески ратни бродови придружују међународним напорима у сузбијању пиратских активности у Аденском заливу. Од тада се активност Пекинга прелила и у друге области, па су антипиратске операције допуњене развојем економских и политичких односа са различитим актерима у региону, а посебно са оним државама које се сматрају кључним за безбедност поморских линија комуникација у Индијском океану – Сејшелима, Шри Ланком, Маурицијусом и Малдивима.⁶⁶

Сарадња Кине и различитих острвских држава у Индијском океану огледа се, пре свега, кроз извођење различитих инвестиционих пројеката који имају за циљ економско везивање као први корак у продубљивању даљих односа.⁶⁷ Истовремено, изградња мреже блиских односа са Пекингом одвија се науштрб Индије и њеног утицаја, чак и међу државама које се традиционално сматрају савезницима Њу Делхија.⁶⁸ Посебно важним се посматрају односи са Сејшелима јер се налазе на прометним рутама за транспорт нафте у

⁶⁴ David Brewster, “Beyond the ‘String of Pearls: is there really a Sino-Indian security dilemma in the Indian Ocean?”, *Journal of the Indian Ocean Region*, vol. 10, no. 2, 2014, 147.

⁶⁵ US Department of Defence, *Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China 2012*, 2012, 42.

⁶⁶ Sandeep Dikshit, “Seychelles, Mauritius join Indian Ocean maritime security group”, *The Hindu*, 7 March 2014.

⁶⁷ David Brewster, “Beyond the ‘String of Pearls: is there really a Sino-Indian security dilemma in the Indian Ocean?”, *op. cit.*, 142.

⁶⁸ *Ibid.*

Индијском океану,⁶⁹ и Маурицијусом услед вишедеценијског спора који ова острвска држава има са Великом Британијом око статуса Чаго острва где се налази једна од најважнијих америчких база, Диего Гарсија.⁷⁰ Такође, подржавањем Маурицијуса у спору са Великом Британијом, посредно и са САД, Пекинг одржава отвореним врата ка Африци, где се налазе бројни кинески инвестициони пројекти.⁷¹ Међутим, и поред велике економске помоћи којом их Кина обасипа, острвске државе Индијског океана не сврставају се олако јер им управо надметање великих сила за њихову наклоност може донети још веће користи него приврженост само једном центру моћи.⁷²

Пекинг још може рачунати на подршку два актера, Пакистана и Мјанмара, који су позиционирани тако да могу држати Индију у стратешком дисбалансу, захваљујући позицијама на индијском источном и западном крилу.⁷³ Пакистан представља традиционалног партнера Кине у Јужној Азији и Индијском океану, пре свега због заједничког противника – Индије. Сарадња између Исламабада и Пекинга се све више огледа у економској кооперацији и кинеским инвестицијама у инфраструктуру где се као највећи пројекти истичу Кинеско-пакистански економски коридор (*China-Pakistan Economic Corridor – СРЕС*), који се протеже кроз цео Пакистан правцем север-југ, и лука Гвадар, на обали Арапског мора, оба делови „Иницијативе Појас и Пут”. Ови огромни инвестициони пројекти послужили су не само побољшавању економске сарадње, већ и обостраном унапређењу стратешке позиције. Побољшање инфраструктуре и изградња луке која се налази западно од мореуза у индонежанском архипелагу омогућавају Кини већу стратешку флексибилност, а Пакистану веће кинеско присуство као гаранта безбедности у односу на Индију.

Са неколико ратова, небројеним чаркама и нерешеним територијалним споровима, Исмаалабад и Њу Делхи фигурирају, у односу на оног другог, као најозбиљније војне претње. Ипак, са прикључењем Кине у ову безбедносну динамику сврставајући се на страну Пакистана, постојећа равнотежа се пореметила на штету

⁶⁹ О значају који Сејшели имају говори и амерички адмирал Роберт Џ. Хоукс (*Robert J. Hawks*) 1960. године: „Сејшели су непотопиви носач авиона”. Jatswan S. Sidhu, Roy Anthony Rogers, “China’s Strategic Ambitions in the Indian Ocean Region, India’s Anxiety and the United States’ concerns”, *The Malaysian Journal of International Relations*, vol. 3 no. 1, 2015, 86.

⁷⁰ “Factbox: Relations between Mauritius and China”, *Reuters*, 26 May 2008.

⁷¹ Ibid.

⁷² Jatswan S. Sidhu & Roy Anthony Rogers, “China’s Strategic Ambitions in the Indian Ocean Region, India’s Anxiety and the United States’ concerns”, *The Malaysian Journal of International Relations*, vol. 3, no. 1, 2015, 54.

⁷³ David Brewster, “Beyond the ‘String of Pearls: is there really a Sino-Indian security dilemma in the Indian Ocean?”, op. cit., 145.

Индије. Међутим, продор Кине у Пакистан се може показати као мач са две оштрице за Пекинг, јер упркос користима које Кина убира од партнерства са геостратешки одлично позиционираним Пакистаном, бројни и разноврсни проблеми са којима се ова држава сусреће у последње време утичу на њену дестабилизацију и захтевају од Пекинга да уложи додатне ресурсе.

Првенствено, Исламабад се суочава са озбиљним економским потешкоћама које су последица огромног задуживања државе у последње две деценије.⁷⁴ Колики је степен задуживања постигао Њу Делхијев западни сусед говори анализа индијског економисте Сушанта Сарина (*Sushant Sareen*) по којој су потраживања кредитора већа од целокупних прихода Владе Пакистана, односно 5,4 билиона пакистанских рупија (што је приближно 20 милијарди америчких долара).^{75,76} Економски проблеми су се прелили и у политичку сферу априла 2022. јер је за лошу економску политику отпужен премијер Имре Кан који је и смењен, што је изазвало бурне протесте грађана чиме је настала и политичка криза.⁷⁷ Економски проблеми су наставили да се продубљују и због сукоба у Украјини, који је након неколико месеци од свог почетка додатно подигао трошкове енергената и хране.⁷⁸ Ови политичко-економски проблеми, заједно са безбедносним изазовима које стварају теористички напади различитих исламистичких групација и герилски напади побуњеника у Балучистану, утичу на дестабилизацију Пакистана и креирају значајан проблем који Пекинг мора да реши својим ресурсима.

С друге стране, Мјанмар пружа сличне стратешке предности као и Пакистан, посредством различитих инфраструктурних пројеката који повезују кинеску провинцију Јунан и мјанмарску луку Кјаукпју.⁷⁹ Међутим, примери Мјанмара и Пакистана су специфични због њихове нестабилне унутрашње ситуације и могу одлично приказати проблеме са којима ће се сусрети Пекинг у процесу ширења свог утицаја у региону. Наиме, подршка хунти у Мјанмару током разбијања продемократских протеста 1988. године омогућила је Кини стратешки продор и приступ нафтним и гасним пољима.⁸⁰ Ипак, процес демократизације који је захватио ову државу почетком 2010-их означио је и удаљавање од Кине и приближавање Индији, што је за

⁷⁷ *Pakistan Disqualifies Ex-PM Khan From Politics on Corruption Charges*, VOA, 21 October 2022.

⁷⁸ Talat Anwar, *Economic crisis and default fear*, The Express Tribune. <https://tribune.com.pk/story/2361264/economic-crisis-and-default-fear>, 13.11.2022.

⁷⁹ David Brewster, "An Indian Ocean dilemma: Sino-Indian rivalry and China's strategic vulnerability in the Indian Ocean", *Journal of the Indian Ocean Region*, vol. 11, no. 1, 2015, 52-53.

⁸⁰ Jatswan S. Sidhu & Roy Anthony Rogers, "China's Strategic Ambitions in the Indian Ocean Region, India's Anxiety and the United States' concerns", *op. cit.*, 78.

последичу имало успоравање развоја инфраструктуре која може унапредити положај Пекинга у Индијском океану.⁸¹ Тек је нови пуч почетком 2021. године омогућио Кини да настави побољшавање њене стратешке позиције као што је то било на нивоу пре почетка демократизације. Примери ова два стратешки важна савезника Пекинга указују на рањивост полазних тачака кинеске мреже утицаја у Индијском океану – осим што представљају нестабилне савезнике, Мјанмар и Пакистан могу увући Кину у своје унутрашње сукобе и проблеме који ће трошити ресурсе Пекинга без повратних бенефита.⁸²

Пекинг се налази у ситуацији која је далеко од стабилне и једноставне као што се то често перципира. С једне стране, простор Индијског океана представља транзитну руту без које кинеска економија не може преживети што читав простор ставља на сам врх безбедносних приоритета. С друге стране, географске карактеристике океана и његова удаљеност од кинеског копна стављају Пекинг у важну дилему: препуштање простора другим актерима, пре свега Сједињеним Државама и њеним савезницима, угрозило би у потпуности линије снабдевања енергентима са Блиског истока. Грабење војних база као одговора на могуће претње привукло би, посебно након инцидента на реци Галван 2020. године, огромну пажњу међународне јавности, што би било протумачено као провокативан и агресиван потез изазивајући последично појачано присуство САД као уравнотежавајућег одговора.

Потенцијалне војне базе у које би Кина уложила милијарде долара, биле би више лак плен него што би заштитиле линије снабдевања. Је Хеилин (*Ye Heilin*) сматра да би кинеска политика требало да пронађе средње решење за питање безбедности кинеских интереса које би предвиђало прихватање подељене одговорности за безбедност у Индијском океану креирањем институција регионалне безбедносне сарадње, где би се поред Кине као гарант безбедности појавили Индија и САД.⁸³ Сudeћи по понашању Пекинга, Кина није одустала од офанзивног приступа продора у Океан, али је он врло спор и под будним оком Вашингтона и Њу Делхија.

Док Пекинг пажљиво гради своју позицију и мрежу утицаја међу невољним савезницима и нестабилним државама, Индија се налази у знатно бољој ситуацији, захваљујући својој централној и доминантној позицији у Индијском океану која јој омогућава да знатно ефикасније

⁸¹ David Brewster, "An Indian Ocean dilemma: Sino-Indian rivalry and China's strategic vulnerability in the Indian Ocean", op. cit., 53.

⁸² David Brewster, "An Indian Ocean dilemma: Sino-Indian rivalry and China's strategic vulnerability in the Indian Ocean", op. cit., 54.

⁸³ Ye Hailin, "Safety at Sea", *Beijing Review*, 2009.

пројектује своју моћ. Још један важан фактор који пружа Индији стратешки непроцењиву предност у односу на Кину јесу вишеструко краће линије комуникација, посебно између ресурса и војних база – док Индија све своје прекоморске базе може неометано одржавати захваљујући унутрашњим линијама комуникација, удаљеност Кине од њених потенцијалних база и уска грла на путу до њих намећу значајна ограничења кинеским плановима и активностима.⁸⁴

Индија, у складу са својом доминантном позицијом и жељом да се наметне као главни актер у региону Индијског океана, посматра сваку пенетрацију сила које немају пријатељске намере као озбиљну претњу по сопствену безбедност. Почени колонијалним искуством, када је Велика Британија искористила своју доминацију морима као средство за освајање индијског потконтинента, стратегије у Њу Делхију посматрају Океан као истурену линију одбране која би требало да запречи пенетрације изванрегионалних актера и интервенције на индијском потконтиненту.⁸⁵ Оваква индијска „Монроова доктрина“ је уско повезана са перцепцијом Њу Делхија да је Индија предодређена да буде једина сила у региону и концептом „Индијски океан Индији“ у коме нема места за изванрегионалне изазиваче.⁸⁶

Међутим, јачање Кине и њених глобалних амбиција, па и позиције у Индијском океану дубоко су узбунили Индију и довели у питање њену доминацију у региону. Кинеске амбиције су, из индијске перспективе, сумиране у концепту „ниска бисера“ („String of Pearls“) којом различити аутори покушавају да објасне низ значајних кинеских инвестиција, пре свега у луке које се протежу од афричке обале на западу до Мјанмара на истоку.⁸⁷ Управо те инвестиције подигле су узбуњеност индијских власти перципирајући их као претходницу војних лука које би требало да опколе Индију и угрозе њену безбедност из свих праваца. Ипак, како то наводи Дејвид Брустер (*David Brewster*), теорија о ниски бисера више говори о страху

⁸⁴ James R. Holmes, „Inside, Outside: India’s ‘Exterior Lines’ in the South China Sea”, *Strategic Analysis*, vol. 36, no. 3, 2012, 359.

⁸⁵ David Brewster, „A Contest of Status and Legitimacy in the Indian Ocean”, in David Brewster (ed.), *India and China at Sea: Competition for Naval Dominance in the Indian Ocean*, Oxford University Press, 2018, 38–39.

⁸⁶ Ово виђење је посебно присутно код начелника Штаба индијске морнарице Суриша Мехте. Sureesh Meht, „Navy, Freedom to Use the Seas: India’s Maritime Military Strategy”, David Brewster, „A Contest of Status and Legitimacy in the Indian Ocean”, in David Brewster (ed.), *India and China at Sea: Competition for Naval Dominance in the Indian Ocean*, Oxford University Press, 2018, 38.

⁸⁷ Појам је први пут употребљен 2005. године у извештају под називом „Енергетска безбедност Азије“, који је приређен за секретара одбране Сједињених Држава од стране приватне консултантске *Booz-Allen-Hamilton*. Након тога бива брзо усвојен од стране индијских аналитичара.

који постоји у круговима индијске елите него о реалности и амбицијама Кине да доминира Индијским океаном.⁸⁸

Посматрајући кроз призму Цервисовог концепта безбедносне дилеме, Индијски океан би могао бити окарактерисан као „двоструко опасно“ окружење. Двосмеран страх који постоји, од кинеске претње по индијску доминацију и индијска претња по кинеске линије комуникације, наводи на закључак да постоји основ за безбедносну дилему. С друге стране, немогућност да се протумаче интенције појачавања морнарица обе стране и немогућност дистинкције између офанзивног и дефанзивног оружја додатно утичу на распламсавање дилеме. На крају, немогућност актера да заштите своје линије комуникација, јер је много мање ресурса потребно да се врше напади на бродове него да се они штите дуж целог пута, говоре да је офанзива у предности у односу на одбрану. Оваква аргументација је присутна међу бројним ауторима који сматрају да је безбедносна дилема присутна.⁸⁹

Међутим, оваква анализа кинеско-индијског стратешког надметања изоставља бројне важне елементе који бацају другачије светло на њихову безбедносну динамику. Првенствено Кина, иако га перципира као врло важну регију, Индијски океан не посматра као поље примарног фокуса; ту позицију заузимају Западни Пацифик и Тајвански пролаз који су знатно ближи кинеском копну.⁹⁰ Индијски океан, сматра аналитичар Цао Ганченг (*Zhao Gancheng*), треба посматрати у контексту кинеско-америчких односа и напора Пекинга да пробије пут кроз западно крило кордона који формира Вашингтон против кинеских глобалних амбиција.⁹¹ Још један аспект који треба посматрати изван кинеско-индијског контекста јесте тренд куповине поморских лука (или удела у њима) широм света од стране Кине који обухвата луке као што су Пиреј, Антверпен или Лос Анђелес.⁹² Поседовање стратешки важних инфраструктурних објеката у Индијском океану није уперено против Индије већ је део кинеске глобалне мреже чији је Индијски океан само један сегмент.

Узимајући у обзир и раније поменути географску предност коју поседује Индија, доводи се у питање разумност потенцијалне изградње низа војних база од стране Кине јер би такав подухват пружио Пекингу могућност одбране само делова линије

⁸⁸ David Brewster, "Beyond the 'String of Pearls: is there really a Sino-Indian security dilemma in the Indian Ocean?", op. cit., 147.

⁸⁹ Ibid., 148.

⁹⁰ David Brewster, "A Contest of Status and Legitimacy in the Indian Ocean", op. cit., 32.

⁹¹ Ibid. 29.

⁹² Ibid. 18.

комуникација са Блиским истоком, што је супротно примарном циљу, а то је одбрана целе линије јер само одбрана целе дужине трговинске руте до кинеске обале има стратешког смисла.⁹³ Упркос значају који има Индијски океан, могућност Кине да пројектује моћ кроз изградњу база је мала јер су базе, као што је то већ раније напоменуто, предалеко да би биле подржане од стране Морнарице Народноослободилачке армије, а преблизу Индији и базама Сједињених Држава, највећој поморској сили. Данијел Костецка (*Daniel Kostecka*), аналитичар у Морнарици Сједињених Држава и експерт за питања Кине, сматра да би трансформисање лука Гвадар у Пакистану и Хамбантота на Шри Ланки захтевало милијарде долара инвестиција не би ли се оспособиле за могући оружани сукоб, али њихова коначна корисност је веома упитна ако узмемо у обзир њихову изолованост од Кине и противника наоружаног далекометним високопрецизним пројектиlima.⁹⁴ Неколицина кинеских аналитичара сматра да Кина уопште и нема могућности да подржава прекоморске морнаричке базе.⁹⁵

С друге стране, почетак изградњи таквих база је упитан и са становишта дозвола држава домаћина јер би присуство кинеских ратних бродова могло доста негативно утицати на безбедност тих држава, а врло мало би унапредило безбедност саме Кине.⁹⁶ У прилог томе говори и чињеница да државе Индијског океана упорно побијају наводе да кинески ратни бродови имају повлашћени третман у њиховим лукама и да се планира изградња морнаричких база.⁹⁷ Мало држава посматра Кину као силу која им може обезбедити сигурност на простору Индијског океана. Управо у том сегменту Индија има неупоредиво више успеха у односу на Кину, чиме Пекинг бива изолован од подршке кључних играча у региону која би могла умањити дефиците геостратешки лошег положаја. О томе кога државе у Индијском океану виде као главног креатора безбедности најбоље говори стално растућа војна вежба МИЛАН која се одржава сваке друге године под покровитељством Индије. Она је 2022. године окупила припаднике поморских снага 13 земаља међу

⁹³ Ibid. 52.

⁹⁴ Daniel J. Kostecka, "The Chinese Navy's Emerging Support Network in the Indian Ocean", *China Brief*, vol. 10, no. 5, 2010, 3–5.

⁹⁵ Jatswan S. Sidhu, Roy Anthony Rogers, "China's Strategic Ambitions in the Indian Ocean Region, India's Anxiety and the United States' concerns", *The Malaysian Journal of International Relations*, vol. 3, no. 1, 2015, 88.

⁹⁶ Daniel J. Kostecka, "Hambantota, Chittagong and the Maldives - Unlikely Pearls for the Chinese Navy", *China Brief*, vol. 10, no. 23, 2010, 8.

⁹⁷ Jatswan S. Sidhu & Roy Anthony Rogers, "China's Strategic Ambitions in the Indian Ocean Region, India's Anxiety and the United States' concerns", *op. cit.*, 54.

којима су бродови Аустралије, Малезије, Бангладеша, Индонезије и других држава региона.

Кина се у региону Индијског океана сусреће са вишеструким проблемима. Пре свега, географске карактеристике овог региона и његова удаљеност онемогућавају Пекинг да пројектује своју моћ довољно да угрози Индију и њене интересе. Такође, јачање Индије и блиске везе са Сједињеним Државама појачавају важност улоге коју Ње Делхи игра у пружању безбедности држава у Индијском океану чиме је број савезника на које се Кина може ослонити значајно смањен. Поред тога, оне државе са којима Пекинг ипак сарађује активније у региону Јужне Азије и Индијског океана, пре свега Пакистан и Мјанмар, пате од унутрашњих нестабилности што може представљати већи терет за кинеску спољнополитичку и стратешку позицију него што је корист. Рањивости позиције доприноси и присуство кинеских трговачких путева који пролазе дуж читаве индијске обале, што их ставља у ризик од прекидања од стране државних и недржавних актера.

Све претходно наведено објашњава зашто је Индија у Индијском океану, као и у региону Хималаја, сила која има чврсту дефанзивну позицију коју Кина тешко може угрозити чак и на дуге стазе. Да би биле у безбедносној дилеми на начин који то Џервис објашњава, Кина и Индија морају бити оправдано забринуте да потези оне друге стране могу пружити стратешку предност над другим актером креирајући претњу по њега.⁹⁸ Међутим, постоји мало опипљивих доказа да Кина може угрозити позицију Индије у овом сектору, што пак не значи да не постоји „Велика игра“, односно активна борба за утицај међу државама у региону – Кина с циљем да поправи свој лош геостатешки положај; Индија са жељом да оправда прокламовани статус велике силе.⁹⁹

Асиметрија претње – међусобна перцепција намера Кине и Индије

Иако је питању перцепције другог актера и претње пажња већ била посвећена кроз ранија поглавља, важност овог сегмента намеће потребу да се о њему говори одвојено од других. Посматрајући теоријски оквир који је поставио Роберт Џервис, психолошки елемент и субјективност играју једнако важну улогу у препознавању

⁹⁸ David Brewster, “A Contest of Status and Legitimacy in the Indian Ocean”, in David Brewster (ed.), *India and China at Sea: Competition for Naval Dominance in the Indian Ocean*, Oxford University Press, 2018, 54.

⁹⁹ Ibid.

постојања безбедносне дилеме, као и материјални фактори. Могућност препознавања намера држава и мотива који их покрећу могу помоћи у одређивању тога да ли су оне заинтересоване за експанзију, односно ревизију постојећег поретка, или су пак заинтересоване искључиво за подизање свог нивоа безбедности. Ако агресорске државе постоје у одређеном поретку онда се уравнотежавање у односу на њих не може протумачити као безбедносна дилема већ пример одбране наоружавањем и стварањем савезништава као средствима уравнотежавања.¹⁰⁰ Перцепција претње, као једна од основних тачака концепта безбедносне дилеме, посебно је важна ако узмемо у обзир значајну дискрепанцу која постоји на овом пољу: док Њу Делхи види потезе Кине као директну претњу по своју безбедност, Пекинг Индију не перципира ни као независног актера већ као „Индију+“, односно актера који увек наступа уз своје стратешке партнере (Јапан, Аустралија и САД).¹⁰¹ Разлози за радикално различита виђења Другог могу се пронаћи како у јазу који постоји у економској, политичкој и војној моћи тако и у историјском искуству из кога извиру владајући наративи.

Кинеско сустизање Сједињених Држава и истовремено повећавање разлике у моћи у односу на Индију у последњих 20 година значајно су утицали на промену владајућих наратива на обе стране, посебно након почетка Светске економске кризе која је појачала веру Пекинга да се може позиционирати као изазивач тренутног хегемона.¹⁰² Основни закључци које је извукао Пекинг јесте да су Сједињене Државе сила на силазној путањи моћи и са еродирајућом вољом и способношћу да штити своје савезнике.¹⁰³ За Кину, Вашингтон фигурира као једини ривал, док су државе као што су Јапан и Индија, амерички савезници, неугодне комшије.¹⁰⁴ Перцепција себе као изазивача глобалног хегемона на путу успостављања сопствене регионалне (или пак глобалне) хегемоније неминовно је довело до тога да се Индија категоризује као сила недовољно јака да се самостално супротстави Кини, на шта је Њу Делхи одговорио спољним уравнотежавањем, односно приближавањем хегемону као *status quo* сили.

Меко уравнотежавање коме је прибегла Индија уклапа се у наратив који је изградила Кинеска комунистичка партија (ККП) о свом ривалу у коме историја игра важну улогу. Наиме,

¹⁰⁰ Randall Schweller, "Neorealism's status-quo bias: what security dilemma?", *Security Studies*, vol. 5, no. 3, 1996, 107.

¹⁰¹ Pisupati S. Suryanarayana, *The Elusive Tipping Point*, World Scientific, 2020, 29.

¹⁰² Shyam Saran, *How China Sees India and the World*, Judgernaut, 2022, 223.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Pisupati S. Suryanarayana, *The Elusive Tipping Point*, World, 29.

деветнаестовековна историја Кине обележена је серијом унутрашњих немира, технолошким заостајањем и, најважније, поразима и понижењима за која су заслужне европске колонијалне силе, на првом месту Велика Британија. У Веку понижења¹⁰⁵ Индија је, као британска територија, одиграла троструку улогу: прво, послужила је као одскочна даска за британске снаге које су вршиле нападе на Кину; друго, њене источне провинције послужиле су као центар производње опијума чији је увоз послужио као катализатор слабљења Кине; и треће, индијске трупе служиле су као ударне јединице британске армије.¹⁰⁶ Индијска потчињеност британској круни у XIX и XX веку, и тренутно сврставање Индије уз САД, појачавају већ постојеће „менталне слике“ које постоје према овој држави, а које се неретко граниче и са расистичким.¹⁰⁷

Шјам Саран (*Shyam Saran*) сматра да за Кину Индија фигурира као лош пример на коме треба учити, као нација која због свог поданичког менталитета пада у руке колонизатора без борбе.¹⁰⁸ Сликвиту илустрацију перцепције Индије даје изјава Ху Шиха, свестраног интелектуалца и творца кинеског либерализма, током његовог обраћања на Харварду 1937. године када је узрок кинеске слабости у борбама против Јапана видео у „индијанизацији Кине“.¹⁰⁹ Иако су овакве оштре изјаве замењене много умеренијим тоном у XXI веку, а посебно након инцидента на Доклам платоу 2017. и речи Галван 2020. године, и даље су присутне ситуације у којима кинески аналитичари, понесени постојећим негативним наративима, оцењују Индију као „државу којој недостаје свестрана национална моћ“ и „која се рангира знатно испод других азијских сила као што су Јапан и Русија“. Речима једног неименованог кинеског аналитичара, чију изјаву Дејвид Брустер наводи: „Индија је мала и слаба земља“.¹¹⁰

Док Пекинг на Индију гледа као на споредног актера кога „Кина не препознаје као доминантну силу ни у Јужној Азији“, Њу Делхи осећа огромну дозу забринутости што је одлично приказано раније поменутиим концептом ниске бисера. Као последица постојања јаза у економској и војној моћи у односу на Кину, а као решење за своје безбедносне изазове, Њу Делхи се одлучио на приближавање државама које су такође забринуте успоном Кине (Јапан, Аустралија

¹⁰⁵ Колоквијалан назив за период кинеске историје који је започео са Првим опијумским ратом 1839. и трајао до краја Грађанског рата 1949.

¹⁰⁶ Shyam Saran, *How China Sees India and the World*, op. cit., 11.

¹⁰⁷ Ibid., 187.

¹⁰⁸ Ibid., 179.

¹⁰⁹ Ibid., 180.

¹¹⁰ Ibid.

и САД) формирајући са њима мултилатерални вид сарадње – QUAD (*Quadrilateral Security Dialogue*). КВАД је уперен на повезивање простора Индијског океана и Западног Пацифика у једну безбедносну целину – Индо-Пацифик – с циљем задржавања Кине у њеном приобалном појасу, чиме се покушава реплицирати стратегија примењена на СССР стварањем НАТО.¹¹¹ Међутим, чини се да ни приближавање Западу није успело да умањи асиметрију страха која постоји. Таква асиметрија не мора нужно бити лоша јер је она природна последица различитог нивоа развоја држава. Прихватање реалности и асиметрије може више помоћи Индији у њеном напретку него борба за недостижни паритет; Њу Делхи може научити важну лекцију од Пекинга, а то је да треба бити реалан са собом и својим способностима.¹¹²

Постојећи однос снага у свету, из перспективе Пекинга, поставља Кину као једину силу способну да оспори постојећи међународни систем којим доминирају Сједињене Америчке Државе. У том походу, Кина је Индију посматрала дуг временски период, не као конкурента или актера способног да запречи продор кинеског утицаја већ као продужену руку САД у Јужној Азији, чиме се перпетуира постојећи наратив о Индији као „поданичкој” држави неспособној за стратешку аутономију. Узимајући и обзир и поменути закључак Пекинга да је Вашингтон на силазној путањи свог утицаја и моћи, како то истиче Сарам,¹¹³ јасно је да се отвара простор за угрожавање, не нагло већ постепено, оних држава које су блиске Вашингтону, међу којима се наравно налази и Индија.

Кина се определила за офанзивније држање тамо где је то могуће, у Хималајима, појачавањем војног присуства и инфраструктурним радовима с циљем стављања Индије у дефанзиву и изнуривања њених финансија које би могле бити боље употребљене на другим местима.¹¹⁴ С друге стране, кинеска политика у Индијском океану, због неупоредиво лошијег геостратешког положаја у односу на САД и његове савезнике, још није добила димензију офанзиве јер би такво држање у овом региону много брже привукло пажњу других актера него што је то случај у Хималајима. Зато се кинески приступ овом региону може окарактерисати као балансиран – тренутан однос снага у региону значајно иде на штету Кине зато је прелазак у офанзивно држање могуће само под условом значајнијих геостратешких промена које би Пекингу омогућиле знатно лакши приступ Индијском океану.

¹¹¹ Pisupati S. Suryanarayana, “The Elusive Tipping Point”, *op. cit.*, 232.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ Shyam Saran, “How China Sees India and the World”, *op. cit.*, 223.

¹¹⁴ Manoy Joshi, “Understanding the China-India border”, *op. cit.*, 405.

До тада је важно развијати сарадњу и добре односе са кључним актерима у региону, а међу којима није Индија.

С друге стране, Индија присуство Кине на свом јужном крилу у било ком облику по аутоматизму сматра озбиљном претњом, не само по амбиције у контексту доминације Индијским океаном већ и по политичку аутономију. Офанзивно држање Народноослободилачке армије на Хималајима, раст кинеског утицаја у региону и предност у војном и економском погледу само даље продубљују постојећу асиметрију у перцепцији претње гурајући Индију ка блоку држава који жели одржати *status quo* на простору Индо-Пацифика. Тиме се Индија и Кина јасно позиционирају на супротним странама кинеско-америчког глобалног надметања: Кина, самоуверена у своју моћ и слабљење САД жели да постане нова регионална и глобална сила чиме стиче епитет ревизионистичке силе у међународном поретку, док Индија, страхујући од амбиција Пекинга, бира да постане један од камена темељаца *status quo* блока у Индо-Пацифику. Стварање одређеног блока нација, као што је QUAD, сугерише ревизионистичкој држави да је савез уперен против ње, а не ради неког уопштенијег циља.¹¹⁵

Управо намера Кине да постане хегемон, и офанзивно деловање које такав ревизионизам вуче са собом, заједно са познавањем владајућих наратива, омогућавају нам да разумемо поступке Пекинга. То важи и у другом смеру: асиметрија моћи ствара и асиметрију страха која приморава Индију на меко уравнотежавање и кретање ка *status quo* полу (приближавање анти-кинеској коалицији). Тиме се долази до закључка да кинеско-индијску интеракцију не можемо протумачити као безбедносну дилему у трећем облику који је навео Роберт Џервис, већ искључиво у четвртом облику који је поред предности одбране над нападом подразумевао и могућност разумевања намера актера дилеме. Билатералне односе Кине и Индије не одликује безбедносна дилема већ дубоко ривалство које је део једне шире тежње Кине да се наметне као регионални или глобални хегемон уместо САД.

Закључак

Тежња Пекинга да се наметне као регионални или глобални хегемон довела је у протеклом периоду до значајног затезања односа између Кине и Индије, још једне растуће силе која претендује на позицију главног арбитра у круцијално важном региону Индијског

¹¹⁵ Randall Schweller, "Neorealism's status-quo bias: what security dilemma?", *Security Studies*, vol. 5, no. 3, 1996, 119.

океана. Све сложенија динамика односа Њу Делхија и Пекинга већ две деценије наводи ауторе да њихово надметање за позицију и утицај у Хималајима и Индијском океану посматрају као пример безбедносне дилеме.

Анализирајући кинеско-индијске односе у два горепоменуата региона кроз рад Роберта Џервиса, намеће се закључак да се не може говорити о безбедносној дилеми већ о стратешкој конкуренцији у којој је офанзиван актер Кина, а дефанзиван Индија. Расподела дефанзивне и офанзивне улоге условљена је већом економском и војном моћи Кине, асиметријом страха у којој је Индија страна која страхује и на крају ширим надметањем између изазивача поретка и *status quo* силе, односно између Кине и Сједињених Држава. Пекинг, као ревизионистичка сила која жели нарушити постојећу равнотежу снага у Азији, посматра Индију као само још једног од америчких савезника у региону кога мора подредити својој вољи, а не као државу која сама по себи представља претњу.

Географске одлике Хималаја и Индијског океана, у тренутној расподели снага и технологије, значајно фаворизују одбрану у војном погледу чиме се одбацује један од основних страхова који постоје у безбедносној дилеми – страх од првог и изненадног удара, чиме се коначно умањује и интензитет могуће безбедносне дилеме. Такође, асиметрија у страху, која је изузетно присутна у кинеско-индијским односима, и позиционирање Кине као изазивача супрематије САД омогућавају нам да идентификујемо Пекинг као актера чије потезе треба посматрати у контексту офанзиве, док Индија фигурира као дефанзиван актер. Оваква идентификација омогућава одбацивање још једног елемента безбедносне дилеме – немогућности разумевања интенција друге стране. Да би постојала безбедносна дилема неопходно је да Пекинг промени своју перцепцију Индије као другоразредне силе, као и да офанзива однесе превагу над дефанзивом, што пак не изгледа могућим на краће стазе.

Библиографија

- “Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China 2012”, US Department of Defence, 2012.
- Abnett, Kate, “China, Russia undermine international Myanmar response, EU’s top diplomat says”, *Reuters*, 11 April 2021, 11.
- Anwar, Talat, Economic crisis and default fear, *The Express Tribune*, <https://tribune.com.pk/story/2361264/economic-crisis-and-default-fear>, 13.11.2022.

- Brewster, David, "A Contest of Status and Legitimacy in the Indian Ocean", in David Brewster (ed.), *India and China at Sea: Competition for Naval Dominance in the Indian Ocean*, Oxford University Press, 2018.
- Brewster, David, "An Indian Ocean dilemma: Sino-Indian rivalry and China's strategic vulnerability in the Indian Ocean", *Journal of the Indian Ocean Region*, vol. 11, no. 1, 2015.
- Brewster, David, "Beyond the 'String of Pearls: is there really a Sino-Indian security dilemma in the Indian Ocean?", *Journal of the Indian Ocean Region*, vol. 10, no. 2, 2014.
- Chellaney, Brahma, "China's salami-slice strategy", *The Japan Time*, 25 July 2013, 16.11.2022.
- Colley, Cristopher, "A future Chinese Indian ocean fleet?", 2. април 2021, *War on the rocks*, <https://warontherocks.com/2021/04/a-future-chinese-indian-ocean-fleet>.
- Dikshit, Sandeep, "Seychelles, Mauritius join Indian Ocean maritime security group", *The Hindu*, 7 March.
- Dowding, Keith, *Encyclopedia of Power*. Los Angeles: SAGE Publications, 2011.
- Factbox: Relations between Mauritius and China", *Reuters*, 26 May 2008.
- Glaser, Charles L., "The Security Dilemma Revisited", *World Politics*. vol. 50, no. 1, 1997.
- Hailin, Ye, "Safety at Sea", *Beijing Review*, 2009.
- Huntington, Samuel, *A Uni-multipolar World?*, <https://www.aei.org/articles/a-uni-multipolar-world/>, 1.11.2022.
- Holmes, James R., "Inside, Outside: India's 'Exterior Lines' in the South China Sea", *Strategic Analysis*, vol. 36, no. 3, 2012.
- Holmes, James R., Winner C. Andrew & Yoshihara Toshi, *Indian Naval Strategy in the Twenty-First Century*, Abingdon, Routledge, 2009.
- Horehaj, Adam, *The Power Rivalry between China and India: Managing the Buffer Zone between the Two States*, Charles University, 2019.
- Jervis, Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, vol 30, no. 2, 1978.
- Jervis, Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1976.
- Jervis, Robert, *The meaning of the Nuclear Revolution*, Cornell University Press, 1990.
- Joshi, Manoy, *Understanding the China-India border*, Hurst & Company, London, 2022.
- Kostecka, Daniel J., "Hambantota, Chittagong and the Maldives – Unlikely Pearls for the Chinese Navy", *China Brief*, vol. 10, no. 23, 2010.

- Kostecka, Daniel J., "The Chinese Navy's Emerging Support Network in the Indian Ocean", *China Brief*, vol. 10, no. 5, 2010.
- Steven, Lobell, "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism", in Robert A Denemark, Renée Marlin-Bennett (eds.), *The International Studies Encyclopedia*, 2010.
- Malik, Ved Prakash, *Comprehensive Response to a Collusive and Collaborative Threat from China and Pakistan*, <https://usiofindia.org/publication/usiojournal/30th-national-security-lecture-2014-comprehensive-response-to-a-collusive-and-collaborative-threat-from-china-and-pakistan/>, 14.11.2022.
- Marshall, Tim, *Prisoners of geography*, Elliott & Thompson Limited, 2016.
- Pradham, D., "India needs a firm policy towards China", *The Times of India*, 21 April 2018.
- Rani Hara, Manju, "Reflections on Doklam Standoff: Views from India's Mainstream Media", *Asian Politics & Policy*, vol. 10, no. 1, 2018.
- Saran, Shyam, *How China Sees India and the World*, Judgernaut, 2022.
- Schweller, Randall, "Neorealism's status-quo bias: what security dilemma?", *Security Studies*, vol. 5, no. 3, 1996.
- Sidhu, Jatswan S. & Rogers, Roy Anthony, "China's Strategic Ambitions in the Indian Ocean Region, India's Anxiety and the United States' concerns", *The Malaysian Journal of International Relations*, vol. 3, no. 1, 2015.
- Sushant, Sareen, *Pakistan's troubles are an opportunity to make it a normal country*, <https://www.orfonline.org/expert-speak/pakistans-troubles-are-an-opportunity-to-make-it-a-normal-country/>, 6.2.2023.
- Sun, Yun, "The Ladakh clash: China's India dilemma", *Global Asia*, vol. 15, no. 3, 2020.
- Suryanarayana, Pisupati S., *The Elusive Tipping Point*, World Scientific, 2020.
- The Economic Times*, Zojila, Z-Morh tunnels: All you need to know, 11.11.2022.
- Shinkman, Paul D., "India, China Face Off in First Deadly Clash in Decades", *U.S. News*, 16 June 2020.
- Вуковић, Небојша, „Перспективе америчко-индијског савезништва у светлу ‘кинеске претње’“, *Међународна политика*, vol. LXXI, no. 1179-80, 2020.
- Вуковић Небојша, „Геостратегијско надметање између Кине и Индије у Јужној Азији“, *Међународна политика*, vol. LXIX, no. 1172, 2018.